

อาจารย์บุญชู ตันติรัตน์สุนทร

ลักษณะพื้นฐานของคนและสังคมญี่ปุ่น

ถึงแม้ว่าชาวญี่ปุ่นจะเป็นชาวเอเชียเช่นเดียวกับจีน เกาหลี ไทย และอื่นๆ ก็ตามหากแต่มีลักษณะทางวัฒนธรรมและสังคมตลอดจนพฤติกรรมที่แตกต่างจากประเทศอื่นพอสมควร จนเป็นเอกลักษณ์ ลักษณะเฉพาะที่ชาวเอเชียด้วยกันอธิบายไม่ได้ ไม่เข้าใจ หรือเข้าใจอย่างผิดในตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

อาทิเช่นญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ทำลายล้างเช่นฆ่าชาวเอเชียด้วยกันอย่างโหดร้ายเมื่อก่อน 70 ปี หลังจากพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง แต่ญี่ปุ่นกลับผงาดมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ อันดับสองรองจากอเมริกาในปี 1968 (1955-1973 เป็นระยะเวลาจนถึง 18 ปี ที่ญี่ปุ่นมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง) ญี่ปุ่นมีระบบการบริหารจัดการ การจ้างงานตลอดชีพ ระบบการเลื่อนขั้นตามลำดับอาวุโส (นอกเหนือจากความโดดเด่นทางด้านเทคโนโลยี และเป็นต้นแบบการบริหารจัดการในโรงงาน และระบบองค์กร) ในทางตรงข้าม ญี่ปุ่นกลับเป็นประเทศที่มีอัตราการฆ่าตัวตายสูงที่สุดในประเทศพัฒนาแล้ว ปีละมากกว่า 3 หมื่นคน (นอกเหนือจากการที่อายุเฉลี่ยยืนยาวที่สุดในโลก) สังคมญี่ปุ่นไม่แยแส และรังแกคนจรจัด มีพฤติกรรมสุดขั้วหลายอย่างๆ แต่ในขณะเดียวกัน หลังเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และสึนามิ/วิกฤตโรงไฟฟ้าปรมาณูในเดือนเมษายน ปี 2011 ภาพลักษณ์ความมีระเบียบวินัย การต่อสู้เพื่อฟื้นฟู ความสงบเรียบร้อย ความร่วมมือในสังคมกลับเป็นอะไรบางอย่างที่ไม่มีประชาชนที่ไหนในโลกสามารถเป็นไปหรือทำได้แบบชาวญี่ปุ่น

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสังคมและคนญี่ปุ่น

1) สภาพภูมิอากาศ กับคนญี่ปุ่น

- พรหมแดนทะเล/4 เกาะ สร้างความสำนึกในชาติ ไม่มีผู้รุกราน คนในเกาะล้วนพูดจาภาษาเดียวกัน วัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน การแย่งอำนาจเกิดในวงศ์เครือญาติ พี่น้อง ตระกูล ไม่มีคนต่างดาวเข้ามายึดครอง จึงทำให้ชาวญี่ปุ่นเป็นคนปิดกั้น แยกคนข้างนอกออกเป็นพวกเรา-พวกเขา มีวิธีปฏิบัติต่อคนภายนอกอย่างอบอุ่น ประทับใจ และโหดร้ายได้เช่นกัน
- ภัยธรรมชาติ ตั้งแต่อยู่ในแนวแผ่นดินไหว ภูเขาไฟ ท่วม 4 เกาะใหญ่ที่ยังประทุ ได้ฝุ่น หิมะ ดินถล่ม จึงทำให้ คนญี่ปุ่นอดทน พังแล้วสร้างใหม่ให้ดีกว่าเก่า ทนทานกว่าเก่า เรียนรู้การอยู่ร่วมกันเพราะต้องพึ่งพาเพื่อนบ้าน ชุมชน เดียวกัน

- มีฤดูกาล ความงาม ธรรมชาติ วัฒนธรรมที่โดดเด่น แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ แต่ด้วยการครอบครองที่เป็นระยะเวลานานกว่าและมีปรับเปลี่ยนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จึงกลายเป็นของญี่ปุ่นเองใน (ขณะที่เจ้าของเดิมนั้นเลิกสนใจไปแล้ว) อาทิ เช่น คะบูกิ บอนไซ โอริงะมิ (พับกระดาษ) กีโมโน ชะโด (ชงชา) ซูโม่ และอื่นๆ
- ขาดแคลนทรัพยากร จึงต้องสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจขึ้นทดแทน ญี่ปุ่นพึ่งพาอาหาร 60% จากต่างประเทศ นำเข้าน้ำมัน และถ่านหิน วัตถุประสงค์เพื่อการผลิต เป็นส่วนใหญ่ ทำให้ญี่ปุ่นต้องผ่อนปรน และดูด้วยในด้านความสัมพันธ์ต่างประเทศ (เพราะต้องพึ่งพา ไม่อาจจะวางก้ามหรือทะเลาะได้)

2) ประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์กับจีนและอิทธิพลจากพุทธศาสนา

ในยุคสมัยนาระ (710-794) เฮอัน (794-1192) ชาวญี่ปุ่นนำเข้าระบบการปกครอง ระบบเท็นโน (จักรพรรดิ) ระบบการสอบคัดเลือกข้าราชการ มาจากราชวงศ์ถัง และเริ่มระบบชนชั้น (ปกครอง-ชาวนา-ช่างฝีมือ-พ่อค้า) ในยุคกลาง มีการปิดประเทศในสมัยเอโดะหว่าง ปี 1639 – 1854 นานกว่า 200 ปี และหลังจากนั้นเข้าสู่ยุคปฏิรูปเมจิ ลักษณะการบริการจัดการของญี่ปุ่นได้คงจำลองสภาพระบบชนชั้นมาสู่สังคมบริหารในยุคใหม่ ดังนั้น การทำความเข้าใจต่อสังคมการทำงาน ความเป็นอยู่ ชุมชน และสังคมของญี่ปุ่นนั้น ต้องเรียนรู้สภาพและการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น ความคิดและจริยธรรมของผู้คนในยุคก่อนปฏิรูปเมจิ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปฏิรูปควบคู่กันไปจึงจะเข้าใจพื้นฐานความคิดคนญี่ปุ่นและสังคมวิสาหกิจได้

- **ชินโต /SHINTOU** เป็นศาสนาตามความเชื่อเดิมของชาวญี่ปุ่นเอง เคยเป็นศาสนาประจำชาติของญี่ปุ่น บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณในธรรมชาติ (ถูกแยกออกจากพุทธในสมัยเมจิ) ถูกยกเลิกจากการเป็นศาสนาประจำชาติ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2
- ลัทธิขงจื้อ หรือ หยู่เคียว เริ่มเข้ามาในยุคคคที่ 4 ในลักษณะของวิทยาการ องค์กรความรู้ และการศึกษา จริยธรรมการเคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ หน้าที่ผู้ปกครองและพลเมือง ความกตัญญูซึ่งสามารถผสมผสานกับศาสนาของชินโตได้เป็นอย่างดี
- **โชโทกุไทชิ (Prince Shoutoku)** นำพุทธศาสนาเข้ามาจากจีน เกิดการต่อสู้กันศาสนาชินโตเดิม แต่ในที่สุดโชโทกุไทชินำความเชื่อเรื่องการเสียสละตนเอง การบำเพ็ญเพียรทำความดี ด้วยความอดทนและอดทน เชิงพุทธมหายานมาสร้างเป็นรากฐานทางจริยธรรม และการปกครองโดยการตรารัฐธรรมนูญ 17 ข้อ ปี ค.ศ. 603 ต่อมา พุทธศาสนามหายาน เจริญรุ่งเรืองตั้งแต่นั้นมา (ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สองได้แตกเป็น 13 นิกายหลัก 56 นิกายย่อย - แยกตามปรมาจารย์ ที่บรรลุเป็นพระโพธิสัตว์)

3) ระบบชนชั้น ("มิบุงเซ") แยกออกเป็น 4 ระดับ หรือ 4 กลุ่มใหญ่

- นักรบ (บูชิ) หรือ ซามูไร - ประมาณ 5% ของประชากรทั้งหมด ทหารหรือข้าราชการที่คัดเลือกมาจากการจัดสอบ มีการเลื่อนขั้นลำดับชั้น เรียนการใช้ดาบ/ ศาสตร์ต่างๆ/ ตำราวิถีแห่งนักรบ ถือ

เกียรติและศักดิ์ศรีอย่างไม่เสียดายชีวิต รับผิดชอบด้วยการทำความดี (ฮะระคิริ) อาศัยอยู่ในปราสาท โดยได้รับเงินเดือนจากโตเมียว (เจ้าเมือง) หรือโชกุน

- ชาวไร่ชาวนา (โนมิง) - ประมาณ 80% ของประชากรทั้งหมด ทำนาปลูกข้าว
- ช่างฝีมือ โชกุนิง - สืบสานและถ่ายทอดความเป็นช่างสู่รุ่นลูกหลาน ผลิตภัณฑ์ของ ช่างตีดาบ ช่างปั้นหม้อ ร้านขายขนม
- พ่อค้า โชชิน - ต่ำต้อยที่สุดในสังคม ต้องให้เกียรติแก่ชนชั้นอื่นๆ ถึงจะร่ำรวยต้องไม่อวด ถ่อมตน ขอโทษก่อนเสมอ ต้องซื่อสัตย์ สุจริตตน
- สำหรับช่างฝีมือและพ่อค่านั้นบางครั้งจะเรียกรวมกันว่า ชาวเมือง (โจนิง) และอยู่ใต้การปกครองของเหล่านักรบ มีเพียงชาวนาเท่านั้นที่อาศัยอยู่ในชนบท (นอกจากนั้นยังมีกลุ่มย่อยอื่นๆ อีกเพียงแต่มีจำนวนน้อย) และระบบชนชั้นไม่ไ้ว่รณะ เพราะไม่ได้ติดตัวจนตาย ในสังคมญี่ปุ่นสามารถเลื่อน/เปลี่ยนแปลงชนชั้นได้ เมื่อได้รับอนุญาตจากผู้มีอำนาจ
- ระบบชนชั้นเป็นรากฐานของสังคมมาช้านาน ถึงจะถูกเลิกล้าไปในสมัยปฏิรูปเมจิ แต่ยังคงผลมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ จริยธรรมความรับผิดชอบต่อผู้ปกครอง ผู้บริหาร คือมรดกทางความคิดที่มาจากชนชั้นซามูไร / การปกป้องคุ้มครองความเป็นอยู่ของ ชาวนา ที่เป็นนโยบายรัฐบาลมาตลอด / การสร้างและผลิตชิ้นส่วน สินค้าในแบบญี่ปุ่น ที่เรียกว่า Monozukuri / และต้นกำเนิดและการปฏิบัติงานด้านบริการที่สามารถยกย่องลูกค้า คือ พระเจ้าได้

4) ลักษณะอื่นๆ

- ความตรงต่อเวลาของสังคมญี่ปุ่น (ไม่สามารถอ้างการมาสายได้ในญี่ปุ่น ต้องขอโทษอย่างเดียว / ระบบการเริ่มงานทันที และตรงต่อเวลาในพิธีกรรมหรือกำหนดการ / การบริหารเวลารายวินาทีหรือรายนาที่ และอื่นๆ)
- การจัดการระบบการศึกษาภาคบังคับญี่ปุ่น ทำให้เด็กได้เรียนโรงเรียนใกล้บ้าน ทำให้เด็กทำความสะอาดและบริการผู้อื่น การปลูกฝังเรื่องการอ่าน และระบบโรงเรียนที่เน้นการขยายศักยภาพของเด็ก กิจกรรมชมรม การกวาดวิชา การตรวจสุขภาพประจำปี ระบบอาหารกลางวัน ระบบเลือกตั้งตัวแทนห้องและระดับชั้น
- ระบบสังคมครอบครัวญี่ปุ่น เมื่อแต่งงานแล้วภรรยาทำงานบ้าน เลี้ยงลูก ดูแลการศึกษาของลูก PTA* กิจกรรมชุมชน**

ลักษณะพื้นฐานของคนและสังคมญี่ปุ่นของญี่ปุ่น 3 ประการ

- สังคมแห่ง วะ
- จิตแห่งความระลึกขอบคุณ
- วิญญาณแห่งความอดทน อดกลั้น

สังคมแห่ง วะ :Wa (和:Harmony and Peace ,輪:วงล้อ)

- หมายถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ความปรองดอง) /สันติภาพ)
- วัฒนธรรม (ร่วม) เอเชีย เช่น รักษาคำพูด ถือเกียรติและศักดิ์ศรี (แทนหนังสือสัญญา) ไม่นิยมฟ้องร้องให้คนอื่นมาตัดสิน ชอบการไกล่เกลี่ยเจรจาโดยผู้มีอำนาจ ยอมเสียค่าคุ้มครองเพื่อแลกกับความสงบ แนวคิดเรื่องสินบนต่างกับตะวันตก เป็นสังคมเกื้อกูล รัฐบาลคุณ ยึดความต่างของผู้ใหญ่-ผู้น้อย มารยาทต่อผู้สูงวัยหรือบุคคลสำคัญ
- เพราะเป็นสังคมสื่อภาษาเดียวกัน วัฒนธรรม รูปแบบเดียวกัน แต่คงเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่น
- พื้นฐานทางจิตวิญญาณจากชินโต ได้รับอิทธิพลคำสอนขงจื้อ และ ศาสนาพุทธ กำเนิดวิถีต่างๆ ซามูไร การชงชา ศิลปะ การต่างกาย

สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทุกอย่างของญี่ปุ่นที่ยังเป็นเอกลักษณ์ นั่นคือ ความต่างกันมากระหว่างการ แสดงออกโดยมารยาทกับความจริงใจ/สังคมแนวตั้ง-แนวขวาง /ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่- รุ่นน้อง/ เขา-เรา มีกำหนดวิธีการวางตัว แบบแผนและข้อห้ามในการวางตน การปฏิบัติตัว ด้วยคำพูดที่ชัดเจน วิธีการแก้ปัญหาด้วยการลอบบี้แทนการโหวต ระบบการตัดสินใจ ที่เรียกว่า รังจิ ในองค์กร และรับผิดชอบอย่างเป็นหมู่เหล่า เป็นกลุ่ม เป็นองค์กรการจ้างงานตลอดชีพ การเลื่อนขั้นตามลำดับอาวุโส สังคมในที่ทำงาน กิจกรรรมในชุมชน ล้วนยึดในหลักพื้นฐานของสังคมแห่งวะทั้งสิ้น

- ในภาษาไทยมีคำว่าล้อ ".....ทำให้มันล้อกันไป" คำว่า ล้อ หมายถึง ทำให้คล้ายคลึงแบบเดียวกัน เช่น เขียนข้อความให้ล้อกัน.

จิตแห่งความระลึกขอบคุณ

ด้วยอิทธิพลจากชินโต ศาสนาพุทธ และท่ามกลางภยธรรมชาติ ชาวญี่ปุ่นได้ถูกหล่อหลอมให้ขอบคุณ และระลึกถึงพระคุณของธรรมชาติ บุญคุณของผู้คน ชอบใจสิ่งต่างๆ ที่ทำให้เขาสามารถมีชีวิตรอดพ้นในแต่ละวันได้ (มีมากกว่าชาวเอเชียอื่นๆ) ในขณะที่ ชาวเอเชียทั่วไป สวดมนต์ อ้อนวอนไหว้อธิษฐานขอพร จากสิ่งศักดิ์เพื่อโชคลาภ เพื่อการเลื่อนขั้น เพื่อสิ่งที่ดีขึ้น การอธิษฐานของชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ คือมาขอบคุณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้ เขาอยู่ได้ในวันนี้ ระลึกถึงเมตตาที่ได้รับและขอให้เป็นอย่างเดิม จากจิตที่พอเพียงนี้ ทำให้ชาวญี่ปุ่นขอบคุณคนรอบข้าง ชื่นชมธรรมชาติรอบตัว มีความสุขและกับการ

เปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม พร้อมรับในการเปลี่ยนแปลง เชื่อในสายสัมพันธ์ เคารพยกย่องให้เกียรติแก่ผู้อื่น ถ่อมตน และมีประเพณีการให้ของขวัญ การมอบของขวัญ จนถึงการห่อของขวัญ มีธรรมเนียมการให้และรับของขวัญที่แตกต่าง และเป็นแบบแผนมากกว่าชาติอื่นๆ มีระบบครูอาจารย์ตามแนวความเชื่อของขงจื้อหลงเหลืออยู่มากที่สุด

วิญญานแห่งความอดทน อดกลั้น

จากธรรมชาติที่โหดร้าย สงครามภายในที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานในอดีต และระบบชนชั้น ทำให้คนญี่ปุ่นยึดมั่นในหน้าที่ ยกย่องความเข้มแข็งที่จากความอดทน ความเพียรพยายามไม่ใช่จากความฉลาดหรือเล่ห์เหลี่ยม ในสังคมญี่ปุ่นการกระทำอย่างเต็มที่ อย่างถึงที่สุดในสิ่งที่ตนเองทำอยู่ คือความภูมิใจของตระกูล สังคมและชุมชน เรื่องราวของผู้ที่ความเพียร ยึดมั่น ต่อสู้ไม่ยอมแพ้จะได้รับการถ่ายทอดเป็นวีรกรรมในสังคมโดยจำกัดว่าเป็นชนชั้นหรือวัยใด การทำหน้าที่แม้เป็นส่วนย่อยแค่ไหนล้วนแต่ได้รับการประเมิน และถูกมองเห็นว่า มีคุณค่าทำให้องค์กร สังคม และประเทศขับเคลื่อนไปด้วยดี และมีสำคัญเช่นเดียวกัน คนประกอบอาชีพทุกอาชีพสามารถเป็นพระเอก เป็นคนเก่งที่สุดในสิ่งที่ตนเองทำอยู่ ภาคภูมิใจ และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อมาอย่างต่อเนื่องในทุกประเภทงาน คนญี่ปุ่นไม่ชื่นชอบคนเปลี่ยนงานบ่อย หรือลี้ภัยความตั้งใจที่เคยมุ่งมั่น ด้วยการปลุกฝังและฝึกตั้งแต่เด็ก ให้ตัดสินใจเองและไม่เลิกล้มสิ่งที่ตนเองเลือกง่ายๆ จึงไม่แปลกที่จะเห็นคนญี่ปุ่นมีความสามารถในสิ่งที่ตนเองทำ และมีความพอใจ ภูมิใจในสิ่งที่เองทำอยู่ และสังคมโดยรอบก็ดำเนินไปในแนวทางเดียวกันเช่นกัน คือยกย่อง และชื่นชมในลักษณะนั้น

หมายเหตุ :

*PTA : Parent-Teacher Association / คือการประชุมของสมาคมครูและผู้ปกครอง

**กิจกรรมชุมชน เช่น การเย็บชยะ การป้องกันภัย การซ่อมหลบภัย การจัดงานกีฬา วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ต้องการแรงงาน อาหาร การจัดการจากคนในชุมชน